

Μακεδονικά

Τόμ. 16, Αρ. 1 (1976)

Το Οικουμενικό Πατριαρχείον έναντι των
εμπεριστατών επαρχιών του κατά τον
Μακεδονικόν Αγώνα

Αθανάσιος Αγγελόπουλος

doi: [10.12681/makedonika.632](https://doi.org/10.12681/makedonika.632)

Copyright © 2014, Αθανάσιος Αγγελόπουλος

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Αγγελόπουλος Α. (1976). Το Οικουμενικό Πατριαρχείον έναντι των εμπεριστατών επαρχιών του κατά τον Μακεδονικόν Αγώνα. *Μακεδονικά*, 16(1), 24–38. <https://doi.org/10.12681/makedonika.632>

ΤΟ ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΟΝ ΠΑΤΡΙΑΡΧΕΙΟΝ
ΕΝΑΝΤΙ ΤΩΝ ΕΜΠΕΡΙΣΤΑΤΩΝ ΕΠΑΡΧΙΩΝ ΤΟΥ
ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΟΝ ΑΓΩΝΑ*

Τὸ Οἰκουμένικόν Πατριαρχεῖον τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπῆρξεν ἡ ἀνωτάτη ἀρχή, ἡ ὁποία ἦτο ὑπεύθυνος ἀπέναντι τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας διὰ τὴν κοινοτικὴν, τὴν σχολικὴν, τὴν θρησκευτικὴν καὶ τὴν ἐν γένει πνευματικὴν ζωὴν τῶν ὀρθοδόξων κοινοτήτων εἰς τὴν ἐπικράτειαν, ἀσχέτως φυλῆς καὶ γλώσσης.

Ἄλλὰ τὰ ἐθνικιστικὰ κινήματα τῆς Εὐρώπης καὶ εἰδικώτερον τῆς Χερσονήσου τοῦ Αἴμου, ὑπὸ τὸν πνέοντα ἄνεμον τοῦ πανσλαβισμού ἀφ' ἐνὸς καὶ τοῦ πολιτικοῦ καὶ ἰδεολογικοῦ παρεμβατισμοῦ τῶν Μεγάλων Δυνάμεων εἰς τὴν φθίνουσαν τότε Ὀθωμανικὴν Αὐτοκρατορίαν ἀφ' ἑτέρου, διετάραξαν καὶ τὴν κανονικὴν καὶ τὴν ἐθναρχικὴν τάξιν τῶν ὑπὸ τὸ Οἰκουμένικόν Πατριαρχεῖον ὀρθοδόξων λαῶν τοῦ εὐρωπαϊκοῦ τμήματος τῆς αὐτοκρατορίας, ὅπου τεχνηέντως καὶ μεθοδικῶς εἰσέδυσαν νέα ἔθνη, πολιτικά, ἐκκλησιαστικά καὶ ὁμολογιακὰ ρεύματα.

Τὰ ξένα ταῦτα ρεύματα ἠνύνησαν καὶ ὑπέθαψαν τὸ μικρόβιον τῶν ξένων προπαγανδῶν, αἱ ὁποῖα συνητήθησαν εἰς ἓν κοινὸν χαρακτηριστικόν: ἦσαν κατ' οὐσίαν ἀνθελληνικαὶ καὶ ἀντιπατριαρχικαί, ὅπως ἄλλωστε καὶ μέχρι σήμερον συμβαίνει μὲ τὰς παντὸς εἶδους εἰς βάρος τοῦ Ἑλληνισμοῦ καὶ τῆς Ὀρθοδοξίας προπαγάνδας.

Αὗται, λοιπόν, ἐπληξαν κυρίως τὰς εὐρωπαϊκὰς ἐπαρχίας τοῦ Θρόνου, ἧτοι τὴν Θράκην, τὴν Μακεδονίαν καὶ τὴν Ἥπειρον. Αἱ ἐπαρχίαι αὗται μαζὶ μὲ τὰς νήσους τοῦ Ἀρχιπελάγους, ἐνσωματωθεῖσαι μετὰ τοὺς βαλκανικοὺς πολέμους εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἀποτελοῦν σήμερον τὰς περιλαλήτους μητροπόλεις τῶν Νέων Χωρῶν.

Αἱ θυσίαι καὶ αἱ ἀγωνίαι τῆς Μητρὸς Μεγάλης Ἐκκλησίας πρὸς διάφυλαξιν τῆς ἐκκλησιαστικῆς εὐταξίας καὶ τῆς ἐθνικῆς ἀκεραιότητος τοῦ

---

* Τὸ παρὸν ἀποτελεῖ εἰδικωτέραν ἐπεξεργασίαν τοῦ δοκιμαστικοῦ ἐπὶ ὑψηγείᾳ μαθημάτων μου ἐνώπιον τῶν καθηγητῶν καὶ φοιτητῶν τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Ἀριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης κατ' Ἀπρίλιον τοῦ 1973 ὑπὸ τὸν δοθέντα τίτλον. «Ἡ ἀντιμετώπισις τῶν προπαγανδῶν τῶν Ἑτεροδόξων ὑπὸ τοῦ Οἰκουμένικοῦ Πατριαρχείου κατὰ τὰ τέλη τοῦ 19ου καὶ ἀρχὰς τοῦ 20οῦ αἰῶνος».

ποιμνίου τῶν μητροπόλεων τῶν σημερινῶν Νέων Χωρῶν, κατὰ τὴν κρισιμωτέραν περίοδον διεισδύσεως τῶν ξένων προπαγανδῶν, δηλαδὴ τοῦ Μακεδονικοῦ Ἀγῶνος, ἀποτελοῦν μίαν λαμπράν, ἐν πολλοῖς δὲ καὶ ἀνεξερεύνητον, σελίδα τῆς ἱστορίας τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου.

Ἡ συμβολὴ τοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ Κέντρου τῆς Ὁρθοδοξίας πρὸς προστασίαν τῶν ἐμπεριστάτων τούτων ἐπαρχιῶν ὑπῆρξεν, ὡς θὰ ἴδωμεν, μοναδική, ἀποτελεσματικὴ, καὶ ὑψίστης ἐθνικῆς καὶ ἐκκλησιαστικῆς σημασίας, ἐὰν ληφθῇ ὑπ' ὄψιν τὸ γεγονός, ὅτι αἱ Νεαὶ Χῶραι τῆς Θράκης, τῆς Μακεδονίας, τῆς Ἡπείρου καὶ τῶν νήσων τοῦ Αἰγαίου ὑπῆρξαν ἀνεκαθεν καὶ εἶναι τὸ προπύργιον τοῦ Ἑλληνισμοῦ κατὰ πάσης ἰδεολογικῆς ἢ βίαιας ἐισβολῆς, ἡ δὲ Θεσσαλονίκη τὸ Φανάρι τῆς ὀρθοδόξου πατερικῆς κληρονομίας, ὑπὸ τὴν στοργικὴν πάντοτε σκέπην τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου τῆς Νέας Ρώμης.

Καίτοι εἶναι ἀδύνατον εἰς μίαν πρώτην ἔρευναν νὰ ἀπαριθμηθοῦν, νὰ ἀναλυθοῦν καὶ νὰ ἀξιολογηθοῦν αἱ μέθοδοι ἐνεργείας καὶ δράσεως τοῦ Θρόνου, θὰ προσπαθῆσω ὁμως, ἐπὶ τῇ βάσει ἀποκλειστικῶς καὶ μόνον τῶν ὄσων ἔχω ὑπ' ὄψιν μου πηγῶν, νὰ διαγράψω ἐν γενικαῖς συνοπτικαῖς γραμμαῖς τὴν πολιτικὴν τοῦ Πατριαρχείου πρὸς ἀνακούφισιν καὶ ὑποστήριξιν τῶν χειμαζομένων τούτων ἐπαρχιῶν.

Ὅταν ὁ ἔρευνητὴς τοῦ θέματος τούτου μελετήσῃ τὴν ἀνταλλαγείσαν ἀνέκδοτον εἰσέτι ἀλληλογραφίαν μεταξὺ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου καὶ τῆς μητροπόλεως Θεσσαλονίκης, κατὰ τὴν ὑπ' ὄψιν περίοδον, καὶ ἡ ὁποία σώζεται κυρίως εἰς τὸ Ἱστορικὸν Ἀρχεῖον τῆς μητροπόλεως Θεσσαλονίκης, ἀλλὰ καὶ τὴν περιπτωσιακῶς ἐκδοθεῖσαν πρωτοβουλία τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, θὰ διίδῃ τὴν πολιτικὴν, τὴν ὁποίαν ἐχάραξεν ὁ Θρόνος ἐξωτερικῶς ἔναντι τῆς Ὑψηλῆς Πύλης, τῶν διπλωματικῶν ἐκπροσώπων τῶν Μεγάλων Δυνάμεων καὶ τῶν ἐνδιαφερομένων χωρῶν καὶ ἐσωτερικῶς ἔναντι τῶν ἀναφουομένων ἀδυναμιῶν καὶ προβλημάτων, τὰ ὁποῖα ἔχρηζον ἀμέσου ἀντιμετωπίσεως πρὸς ἐσωτερικὴν ἀνασύνταξιν καὶ ἀνασυγκρότησιν τῶν περιφερειακῶν δυνάμεων τοῦ Θρόνου.

Ἡ ἐξωτερικὴ πολιτικὴ τοῦ Οἰκ. Πατριαρχείου συνίστατο πρῶτον εἰς τὰς διπλωματικὰς παρεμβάσεις καὶ παραστάσεις πρὸς τὴν Ὑψηλὴν Πύλην, δεύτερον εἰς τὰς συλλογικὰς διαμαρτυρίας κατ' ἐντολὴν τοῦ Πατριαρχείου πρὸς τὰς Μ. Δυνάμεις ἀπ' εὐθείας ἢ διὰ τοῦ Πατριαρχείου, τρίτον εἰς τὴν συνεργασίαν τοῦ Θρόνου μετὰ τῶν διπλωματικῶν ἐκπροσώπων τῶν χωρῶν ἐκείνων, αἱ ὁποῖαι ἐνδιέφεροντο διὰ τὴν τύχην τῶν ὁμοεθνῶν των, ἢ τῶν προστατευομένων πολιτικῶν ὑπηκόων τοῦ Σουλτάνου καὶ πνευματικῶν ὑπηκόων τοῦ Πατριαρχείου τῶν Ρωμαίων καὶ τέταρτον εἰς τὴν ἐπίσημον ἐνημέρωσιν τῆς διεθνοῦς κοινῆς γνώμης.

Ἡ ἔσωτερικὴ πολιτικὴ τοῦ Ἰθάνου συνίστατο πρῶτον εἰς τὸν συντονισμόν τῆς ἐκκλησιαστικῆς διοικήσεως εἰς τὰς ἑμπεριστάτους ἐπαρχίας τοῦ Ἰθάνου, ἰδίᾳ ἐν Μακεδονίᾳ καὶ Θράκῃ, δευτέρον εἰς τὴν πάσῃ θυσίᾳ διασφάλισιν τῆς ὁμαλῆς λειτουργίας τῶν ἐκκλησιαστικῶν καὶ σχολικῶν ἰδρυμάτων μετὰ τῶν περιουσιῶν των εἰς τὰς ὀρθοδόξους κοινότητες, τρίτον εἰς τὴν συναντίληψιν καὶ περίθαλψιν τῶν δεινοπαθούτων τέκνων του εἰς τὰς εἰρημένας ἐπαρχίας καὶ τέταρτον εἰς τὴν ἐκχώρησιν διοικητικῶν πρωτοβουλιῶν εἰδικῶς εἰς τὴν μητρόπολιν τῆς Θεσσαλονίκης πρὸς ἄμεσον ἀντιμτώπισιν τῆς καταστάσεως.

Θὰ ἀναλύσω τὰ ἐκτεθέντα βασικά μέτρα, ἐν πρὸς ἓν, ἐπιμένων κυρίως εἰς τὴν ἔσωτερικὴν πολιτικὴν τοῦ Πατριαρχείου.

Πρῶτον γενικὸν μέτρον ὑπῆρξεν ὁ συντονισμὸς τῆς ἐκκλησιαστικῆς διοικήσεως εἰς τὰς ἑμπεριστάτους ἐπαρχίας. Σῶζονται ἀμπολλοὶ πατριαρχικαὶ ἐγκύκλιοι, αἱ ὁποῖαι καθορίζουν ἐπακριβῶς τὴν ἀκολουθητέαν πολιτικὴν τῶν μητροπόλεων καὶ ἐπισκοπῶν, διὰ τῆς ὁποίας τὸ Πατριαρχεῖον θὰ ἀντέτασσε μίαν ἐνιαίαν καὶ αὐστηρὰν διοικητικὴν ὀντότητα καὶ ἐτοιμότητα πρὸς ἐξουδετέρωσιν τῶν ἐχθρικῶν σχεδίων δι' ἀποδιοργάνωσιν καὶ διάλυσιν τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἐνότητος ἐν τῇ διοικήσει. Ἡ ἀποσύνθεσις αὕτη, ἐὰν ἐπετύγχανε, θὰ ἐπέφερεν ἀποκοπὴν τῆς ἐκκλησιαστικῆς περιφερείας ἀπὸ τὸ κέντρον, ἀπειθαρχίαν τῆς πρώτης πρὸς τὸ δεύτερον καὶ τέλος τὴν ἀπώλειαν τῶν ἐπαρχιῶν τούτων διὰ τὸ Πατριαρχεῖον.

Ἄλλο Ἰθάνος, εἰς γνῶσιν τοῦ ὁποίου περιήρχοντο πληροφορίαι περὶ διοικητικῆς ἀδρανείας ἢ ὀρρυθμίας εἰς τινὰς ἐπαρχίας του, ἤξιον τὴν ἐφαρμογὴν σειρᾶς μέτρων πρὸς διασφάλισιν τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἐνότητος ἐν τῇ διοικήσει, τὰ ὁποῖα καθίστα γνωστὰ δι' ἐγκυκλίων, ἐμπιστευτικῶν ἐκθέσεων, εἰδικῶν ἀποστολῶν καὶ ἄλλων ἐκπροσώπων, φίλων καὶ συνεργατῶν του.

Πρῶτον, συνίστα καὶ ἀπῆται ἐγρήγορσιν τῶν ἱερωτάτων μητροπολιτῶν, ἐπισκόπων, ἱερέων καὶ λοιπῶν ἐκκλησιαστικῶν παραγόντων κατὰ τὴν ἐνάσκησιν τῆς διοικήσεως καὶ προσφυγὴν ἐν ἀνάγκῃ εἰς τὸ κῦρος καὶ τὴν συνδρομὴν τῆς Ἰθανίας. Οὕτω, π.χ. εἰς ἐγκύκλιον πρὸς τοὺς Ἰθανίους ἐν Μακεδονίᾳ Ἰθανίων, κατὰ Σεπτέμβριον τοῦ 1901, τὸ Πατριαρχεῖον συνίστα τὰ ἑξῆς: «Φρονοῦμεν ὅτι ἡ παρὰ τῶν ἐν Χριστῷ ἀδελφῶν ἁγίων Ἰθανίων πνευματικὴ ἐπισκόπησις καὶ λοιπὴ διοίκησις αὐτῶν εἴπερ ποτὲ καὶ ἄλλοτε δέον ἵνα περιβληθῇ ἀνάλογον τύπον καὶ χαρακτῆρα, ἦτοι μᾶλλον σύντονον καὶ συνετὸν καὶ συμφωνότερον πρὸς τὴν σοβαρότητα τῶν καιρῶν καὶ περιστάσεων... ἀξιοῦμεν καὶ παρὰ τῆς αὐτῆς Ἰθανότητος ὅπως διατελῇ ἄγρυπνος τοῦ ποιμνίου αὐτῆς καὶ τῶν δικαίων καὶ συμφερόντων τούτου φρουρὸς καὶ ἐν πάσῃ ἀνάγκῃ πολιτεύηται κατὰ τὰς ἰδιαιτέρας τῆς Ἰθανίας ὁδηγίας, χρῆσιν ποιουμένη μέτρων καὶ τρόπων ὅλων ἡπίων καὶ μὴ διδόντων

ἀφορμὴν εἰς μεμψιμοιρίας καὶ ἐχθρικὰς λογομαχίας, ἐν ἀπορίᾳ δὲ προσφεύγει εἰς τὸ κῦρος καὶ τὴν συνδρομὴν τῆς Ἐκκλησίας...»¹.

Ἀλλά, ἐκτὸς τῆς διοικητικῆς ἐργηγόρσεως, τὸ Πατριαρχεῖον δι' ἄλλων ἐγκυκλίων συνίστα καὶ ἡξίου διπλωματικὴν συμπεριφορὰν καὶ ἰκανότητα τῶν ἱερωτάτων μητροπολιτῶν ἔναντι τῶν ἐπιτοπίων ἀρχῶν, ἐκ τῆς στάσεως τῶν ὁποίων πολλάκις ἐξηρτάτο ὁ σεβασμὸς τῆς ἐκκλησιαστικῆς διοικήσεως καὶ ἡ ἀπομόνωσις τῶν ἀρνητικῶν ἐκείνων στοιχείων, τὰ ὁποῖα ἡμφεσβήτουν τὸ κῦρος ταύτης καὶ ἐπιθύμουν τὴν ἀποσύνθεσίν της πρὸς ἴδιον ὄφελος.

Οὕτω, εἰς μίαν ἄλλην ἐγκύκλιον πρὸς τοὺς μητροπολίτας τῶν ἐπαρχιῶν τοῦ Θρόνου ἐν Μακεδονίᾳ, κατὰ Ἰανουάριον τοῦ 1902, τὸ Πατριαρχεῖον δίδει τὰς ἐξῆς ἐπιγραμματικὰς ὁδηγίας καὶ ἐντολάς: «...ἐν τούτοις οὐ πάντη περιττὸν ἐκρίναμεν, ὀρμηθέντες ἐκ λόγων ἐνδελεχοῦς καὶ συντόνου ἐκκλησιαστικῆς μερίμνης, ἵνα ἐπαναλάβωμεν ὅσα καὶ προλαβόντως ὑπετυπώσαμεν περὶ τῆς τηρητέας στάσεως ἐν ταῖς εἴπερ ποτὲ καὶ ἄλλοτε κρισίμοις νῦν περιστάσεσιν, ἃς διέρχεται αὐτόθι ἡ καθ' ἡμᾶς Ἐκκλησία. Καὶ δὴ, συνιστῶντες καὶ αὐθις ἐκκλησιαστικῶς φυλακὴν μὲν ἄγρυπνον τῶν ποικιλοτρόπως ἐπιβουλομένων θρησκευτικῶν ἡμῶν δικαίων, σύνεσιν δ' ὅμως καὶ μετριοπάθειαν ἐν τῷ διεξαγομένῳ καθ' ἡμῶν φανερῶς τε καὶ ἀφανῶς ἀγῶνι, ἰδίαν ποιούμεθα ὑπόμνησιν τῶν πρὸς τὰς ἐπιτοπίους ἀρχὰς σχέσεων, ἃς ὀφείλει περὶ πλείστου ποιεῖσθαι καὶ ἡ αὐτῆς Ἱερότης, θεραπεύουσα ταύτας ἐν δικαίῳ καὶ πρέποντι μέτρῳ καὶ ἔχουσα εὐμενῶς διατεθειμένους τοὺς πολιτικῶς προϊσταμένους ἐν ταῖς ἐκάστοτε ἀναφουομέναις ἐκκλησιαστικαῖς ὑποθέσεσι καὶ ἀνάγκαις... μὴ ἀγνοοῦσα ὅτι ἡ πρὸς τὰς ἐπιτοπίους ἀρχὰς συμπεριφορὰ, γεννῶσα πολλάκις παρερμηνείας καὶ προσωπικὰ κατὰ ἀρχιερέων ζητήματα, συντείνει εἰς παραγνώρισιν καὶ οὐσιωδῶν τῆς Ἐκκλησίας δικαίων παρ' ἐκείνων, ὧν τὴν δυσμενῆ διάθεσιν οἶδασιν ἵνα στρέφωσιν ὑπὲρ ἑαυτῶν οἱ τῶν ἡμετέρων ἄδικοι ἐχθροὶ καὶ πολέμιοι»².

Τρίτον σημεῖον, εἰς τὸ ὁποῖον ἀπέδιδεν ἰδιάζουσαν σημασίαν τὸ Ἐκκλησιαστικὸν Κέντρον πρὸς περιφρούρησιν τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἐνότητος ἐν τῇ διοικήσει, ἦτο ἡ πάσιμ θυσία μέριμνα τῶν κατὰ τόπους ἐκκλησιαστικῶν ἡγετῶν πρὸς καλλιέργειαν τοῦ πνεύματος τῆς ὁμοφονίας μεταξὺ ἐκκλησιαστικῶν καὶ κοινοτικῶν ἀρχῶν καὶ σωματείων τῆς ἔδρας τῆς Ἐπαρχίας καὶ τῶν ἄλλων ἐπαρχιακῶν τμημάτων.

Πολλάκις εἰς τὸν κατὰ τῶν ξένων εἰσβολέαν ἀγῶνα παρετηρήθη τὸ φαινόμενον τῆς διχονοίας μεταξὺ ἐκκλησιαστικῶν καὶ κοινοτικῶν ἀρχόντων μὲ δυσμενεῖς συνεπειάς, ὡς εἰκόσ, διὰ τὰ ἐκκλησιαστικά καὶ ἔθνικα συμφέ-

1. Βλ. Ἐπίσημα ἔγγραφα περὶ τῆς ἐν Μακεδονίᾳ ὀδυνηρᾶς καταστάσεως, ἐν Κωνσταντινουπόλει 1906, σ. 8.

2. Αὐτόθι, σ. 9.

ροντα. Ἐκτός τούτων, τὸ κύρος τῆς ἐκκλησιαστικῆς διοικήσεως ἐπλήττετο θανασίμως ἔνεκα τῶν ἐπεμβάσεων τῶν ἀλλοπίστων καὶ ἀλλοθινῶν τοπικῶν ἀρχῶν, ἐξ ἀφορμῆς τῶν ἐρίδων τούτων. Τοιαῦται ἐρίδες ἐπεσυνέβησαν, κατὰ τὴν ὑπ' ὄψιν χρονικὴν περίοδον, εἰς τὴν Θεσσαλονίκην, τὴν Ἔδεσσαν, τὴν Βέροιαν, τὴν Στρώμνισαν, τὴν Γευγελῆ, τὴν Δοϊράνην, τὰ Βελεσά καὶ ἀλλαχοῦ τῶν ἐμπεριστάτων ἐπαρχιῶν¹. Ἐνεκα τούτων, καὶ πρὸς πρόληψιν παρεμφερῶν κρουσμάτων, τὸ Ἐκκλησιαστικὸν Κέντρον, εἰς σχετικὴν ἐγκύκλιον ἀπὸ τοῦ Δεκεμβρίου τοῦ 1902, συνίστα «τὴν μεταξὺ ποιμένων καὶ ποιμνίου τελείαν ἁρμονίαν καὶ σύμπνοιαν καὶ τὴν ἐν ὁμοφονίᾳ σύμπραξιν τῆς ἱερᾶς μητροπόλεως μετὰ τῶν νομίμων κοινοτήτων σωματείων τῶν ἐν τῇ ἔδρᾳ καὶ τοῖς ἐπαρχιακοῖς τμήμασιν»².

Τέταρτον σημεῖον διοικητικῆς ἐνότητος, εἰς τὸ ὁποῖον, ὡσαύτως, ἀπέδιδεν ἰδιάζουσαν σημασίαν ὁ Θρόνος ἦτο ἡ ἐφαρμογὴ τῆς αὐτῆς τακτικῆς, ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὸν τρόπον τῆς ἀποδοχῆς τῶν Ἑτεροδόξων καὶ τῶν ἐκ τοῦ βουλγαρικοῦ Σχίσματος εἰς τοὺς κόλπους τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας ἐπανερχομένων χωρίων μετὰ τῶν ἱερέων αὐτῶν, τῶν ὁποίων τινὲς ἐχειροτονήθησαν ὑπὸ σχισματικῶν ἀρχιερέων.

Ἐπειδὴ τὸ ζήτημα τοῦτο δὲν ἦτο τόσον ἀπλοῦν, μετὰ μάλιστα τὴν Σύνοδον τοῦ 1872, καθ' ἣν ἐκηρύχθησαν Σχισματικοὶ οἱ ὅπαδοι τῆς βουλγαρικῆς Ἐξαρχίας³, καὶ μέχρις ὀριστικῆς λύσεως τοῦ ζητήματος, τὸ Πατριαρχεῖον ἐν τῇ μεγαθυμίᾳ του συνέστησεν ἀνοχὴν καὶ ἐπιείκειαν.

Θεωρῶ πολὺ σημαντικὴν τὴν σχετικὴν περικοπὴν ἀντιγράφου ἐπιστολῆς τῆς Ἀρχιγραμματείας τῆς ἱερᾶς Συνόδου τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου ἐνδεικτικὴν τῆς ἀμέτρου ἀγάπης, συνέσεως καὶ τῆς οἰκουμενικῆς ἐν τῇ Ὁρθοδοξίᾳ ἀποστολῆς τοῦ Οἰκουμενικοῦ Θρόνου, διὸ καὶ τὴν ἐπαναλαμβάνω αὐτολεξεῖ:

«Ἡ Ἱερὰ Σύνοδος ἐξ ἀφορμῆς τῆς ἐπιστολῆς τῆς Ὑμετέρας Πανιερότητος καὶ ἄλλων τοῦ αὐτοῦ περιεχομένου ἐπιστολῶν ἐνέκρινεν ἵνα διὰ τὴν σπουδαιότητα τοῦ ζητήματος ληφθῶσι πρότερον ὑπ' ὄψιν πᾶσαι αἱ ὑπάρχουσαι σχετικαὶ ἐκθέσεις ἐπὶ τοῦ προκειμένου προηγουμένου ἐτῶν καὶ εἴτα γένηται ἡ προσήκουσα περὶ τούτου σκέψις καὶ ἀπόφασις λαμβάνουσα ὁμῶς ὑπ' ὄψιν ὅτι ἐπείγει ἡ παροχὴ πληροφοριῶν, ἀνεθέτο μοι ὅπως συστήσω τῇ

1. Βλ. σχετικῶς τὴν «Ἀλληλογραφίαν Μητροπολίτου Θεσσαλονίκης μετὰ Ἐπισκόπων καὶ Μητροπολιτῶν» εἰς τὸ Ἱστορικὸν Ἀρχεῖον τῆς Μητροπόλεως Θεσσαλονίκης εἰς τοὺς φακέλους 58-311, ἐνθα σώζονται αὐθεντικαὶ πληροφορίες περὶ τῆς καταστάσεως καὶ τῶν ἐρίδων εἰς τὰς μνημονευθείσας ἐμπεριστάτους ἐπαρχίας, ὡς καὶ τὴν εἰδησεογραφίαν εἰς τὸ περιοδικὸν «Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια» τῶν ἐτῶν 1900-1906.

2. Βλ. Ἐπίσημα ἔγγραφα..., ἔ.ἀ., σ. 10.

3. Μ. Γ ε δ ε ὦ ν, Ἐγγραφα πατριαρχικά καὶ συνοδικὰ περὶ τοῦ βουλγαρικοῦ ζητήματος (1852-1873), Κωνσταντινούπολις 1908, σ. 407-408 καὶ 429-430.

Ἐμετέρα Πανιερότητι, τοῦτο μὲν ἵνα προσωρινῶς, μέχρι ὀριστικῆς ἐπιλύσεως τοῦ ζητήματος, ἀνεχθῆ τὴν ἔνεκα ἀπολύτου ἀνάγκης καὶ τῆς ἐκ τῶν περιστάσεων πίεσεως δημιουργηθεῖσαν κατάστασιν καὶ προσέλευσιν τῶν σχισματικῶν χωρίων, καὶ δηλώσῃ προφορικῶς τοῖς ὑπὸ σχισματικῶν χειροτονηθεῖσιν ἱερεῦσιν ὅτι δύνανται ἱερουργεῖν μέχρι λήψεως ὁδηγίων ἀπὸ μέρους τῶν Πατριαρχείων, τοῦτο δὲ ἵνα μὴ δεικνύῃ πολλὴν αὐστηρότητα ὅσον ἀφορᾷ τὴν μεταλλαγὴν τῶν ἐκκλησιαστικῶν βιβλίων τῶν προσερχομένων, τῶν ἱερῶν εἰκόνων καὶ τῶν τοιούτων, καθότι ἡ τοιαύτη αὐστηρότης, οὐ μόνον δὲν συνάδει πρὸς τὸ πνεῦμα τῆς ἡμετέρας Ἐκκλησίας, ἀλλὰ καὶ δύνανται νὰ παράσχη ἀφορμὰς παραπόνων. Ταῦτα κατ' ἐντολήν. 24 Μαΐου 1903»¹.

Τὸ τελευταῖον μέτρον, τὸ ὁποῖον ἐλάμβανε τὸ Πατριαρχεῖον, πρὸς διάσωσιν τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἐνότητος ἐν τῇ διοικήσει ἤτο ἡ ἄμεσος ἀποδοχὴ παρατήσεως ἢ μεταθέσεως καὶ ἀνακλήσεως τῶν μὴ συμμορφουμένων ἀρχιερέων ἢ ἀστόχως ἀνταποκρινομένων πρὸς τὰς ἀπαιτήσεις τῶν χαλεπῶν ἐκείων καιρῶν, καὶ ἡ τοποθέτησις ἄλλων δραστηρίων.

Τοιαῦτα διαδοχαὶ καὶ μεταθέσεις εἰς τοὺς θρόνους τῶν ἐμπεριστάτων ἐπαρχιῶν ἐγένοντο ἱκαναί, ὅπως π.χ. εἰς τοὺς θρόνους Καστορίας, Γρεβενῶν, Βοδενῶν, Πολυανῆς, Κίτρους, Πρεσπῶν, Στρωμνίτης, Βελεσῶν, Δράμας, Μελενίκου καὶ ἀλλαχοῦ κατὰ τὴν ὑπ' ὄψιν περίοδον καὶ ἀπεδείχθησαν λίαν εὐεργετικά τότε, ἀλλὰ καὶ ἀνέκαθεν αἱ διαδοχικαὶ ἀλλαγαὶ καὶ μεταθέσεις, ὅταν ταράσσεται ἡ ἐνότης ἐν τῇ ἐκκλησιαστικῇ διοικήσει, ἀποδεικνύονται ἀναγκαῖαι καὶ ἐπωφελεῖς, προβλεπόμεναι ἄλλωστε ὑπὸ τῶν ἱερῶν κανόνων.

Δεύτερον γενικὸν μέτρον ἐσωτερικῆς πολιτικῆς τοῦ Πατριαρχείου κατὰ πασῶν τῶν προπαγανδῶν τῶν ἑτεροδόξων ἤτο ἡ πάσις θυσία διασφάλις τῆς ὁμαλῆς λειτουργίας τῶν ἐκκλησιαστικῶν καὶ σχολικῶν ἰδρυμάτων μετὰ τῶν σχετικῶν περιουσιακῶν στοιχείων.

Αἱ προπαγάνδαι τῶν ἑτεροδόξων, εἴτε αὐταὶ εἶχον ἐθνικιστικὸν χαρακτῆρα, ὅπως ἡ βουλγαροεξαρχική, ἡ Σερβική καὶ ἡ Ρουμανική, εἴτε ὁμολογιακὸν καὶ θρησκευτικόν, ὅπως οἱ προτεστάνται Εὐαγγελικοί, οἱ Παπικοί καὶ οἱ Οὐνίται, ἐπληττον, πλὴν τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἐνότητος ἐν τῇ διοικήσει, καὶ τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἐνότητα ἐν τῇ λατρείᾳ καὶ τῇ παιδείᾳ. Ἐρησιμοποιοῦν τὸ χρῆμα, τὴν ἐξωτερικὴν φιλανθρωπίαν καὶ ἐξεμαίεον τὴν ὑπὲρ αὐτῶν εὐμένειαν τῶν τοπικῶν ἀρχῶν διὰ τὰ ἐπιτύχου ἐκ τῶν ἔνδον παντὸς εἶδους ἀναταραχὰς εἰς τὴν λατρευτικὴν, τὴν πνευματικὴν καὶ τὴν σχολικὴν ζωὴν τῶν ὀρθοδόξων κοινοτήτων πρὸς ἴδιον ὄφελος.

Τὸ πλέον σύνηθες φαινόμενον κατὰ καὶ μετὰ τὰς παραχὰς ἤτο νὰ κλείουν κατόπιν ἐντολῆς τοῦ Κράτους τὰ ἐκκλησιαστικά καὶ πνευματικά ἰδρύ-

1. Βλ. Ἐπίσημα Ἐγγραφα..., ἔ.ἀ., σ. 10-11.

ματα, νὰ ἀμφισβητῆται ἡ περιουσιακὴ κυριότης αὐτῶν καὶ νὰ διεξάγεται ἕνας μακροχρόνιος καὶ πολὺπλοκος δικαστικὸς ἀγών, μετὰ τὸν ὁποῖον τὰ ἱδρύματα ταῦτα περιήρχοντο εἴτε εἰς χεῖρας τῶν Ἑτεροδόξων εἴτε τῶν Ὀρθοδόξων μετὰ τὴν παράλληλον ὁμως ὑποχρέωσιν εἰδικώτερον ὡς πρὸς τοὺς λατρευτικούς χώρους τῆς «ἐναλλάξ» χρήσεως τούτων, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον ἀπέρριπτον οἱ Ὀρθόδοξοι, ἢ ἐπὶ χρόνια πολλὰ ἔμενον τὰ ἱδρύματα ταῦτα ἄχρηστα¹.

Τὰ ἐπὶ μέρος μόνιμα μέτρα τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου πρὸς διασφάλισιν τῆς λατρείας, τῆς πνευματικῆς καλλιέργειας καὶ τῆς παιδείας, εἶναι τὰ ἑξῆς:

Πρῶτον: Ὅσοις ἐπετρέπετο συμβιβασμὸς Ὀρθοδόξων μετὰ οἰασδήποτε ἀποχρώσεως Ἑτεροδόξων, ἰδίᾳ εἰς τὸ ζήτημα τῆς ἐναλλάξ χρήσεως τῶν λατρευτικῶν χώρων. Τοῦτο ἐδημιούργει θρησκευτικὸν φανατισμὸν, λίαν ἀναγκαῖον εἰς τοὺς δυσκόλους ἐκείνους καιροὺς. Οἱ ὁπαδοὶ τοῦ Πατριαρχείου ἐπρωτίμων νὰ λατρεύουν τὸν Θεὸν τῶν πατέρων τῶν εἰς τὴν ὑπαιθρον, ἀσχέτως καιρικῶν συνθηκῶν, ἢ εἰς τὰ σχολαῖα καὶ τὰς οἰκίας τῶν, παρὰ νὰ δεχθοῦν τὴν ἐναλλάξ χρῆσιν τῶν ἱερῶν τῶν².

Τὸ μέτρον τοῦτο εἶχε ψυχολογικὸν καὶ θεολογικὸν συγχρόνως χαρακτῆρα, διότι ἀφ' ἐνὸς μὲν ἐκρατεῖτο ἡ κοινότης ἡνωμένη ἐν τοῖς δεινοπαθήμασιν, ἀφ' ἑτέρου δὲ διὰ τῆς ἀπορρίψεως οἰασδήποτε ἐννοίας συμπροσευχῆς ἔστω καὶ διὰ τῆς συστεγάσεως διεστέλλοντο αἱ ἐννοιαὶ τοῦ ὀρθοδόξου καὶ τοῦ αἰρετικοῦ· οὕτω δὲ ἐκαλοῦντο τότε ὄλων τῶν ἀποχρώσεων οἱ ἑτερόδοξοι. Αἱ ἐννοιαὶ δὲ αὗται εἶναι βαθέως ριζωμένα εἰς τὴν συνείδησιν τοῦ θρησκευομένου λαοῦ.

Δεύτερον: Τὸ Πατριαρχεῖον εἰς οἰανδήποτε περίπτωσιν ἀνωμαλίας περὶ τὴν λατρείαν, τὴν παιδείαν καὶ τὴν ἐν γένει πνευματικὴν προκοπὴν καὶ τῆς μικροτάτης κοινότητος τῆς πνευματικῆς του ἐπικρατείας διέτασσε πλήρη ἔρευναν ἀπὸ μέρους τῶν ἀρχιερέων, τῶν ἱερέων, τῶν κοινοτικῶν ἀρχῶν καὶ τῶν ἐγκρίτων πολιτῶν. Ὅταν δὲ συνεκέντρωνεν ὄλο τὸ σχετικὸν ὕλικόν, καὶ ἦτο πάντοτε ἀκριβῶς ἐνημερωμένον ἔναντι τῆς Ὑψηλῆς Πύλης πολὺ περισσότερον ἀπὸ ὅτι αἱ τοπικαὶ τῆς ἀρχαί, ἐνήργει ταχέως πρὸς διοικητικὴν ἢ δικαστικὴν ἐκκαθάρισιν τοῦ θέματος. Εἰς πολλὰς περιπτώσεις ἐδικαιώοντο, εἰς ἄλλας δὲ ὄχι.

Τρίτον: Εἰς περιπτώσεις, καθ' ἃς αἱ ἐνέργειαι τοῦ Πατριαρχείου ἀπετύγχανον ἢ ἐβράδυνον νὰ τελεσφορήσουν, τότε ἐπεστράτευε τοῦτο τὰς ἐσωτερικὰς δυνάμεις του. Δι' οἰκονομικῆς συμπαραστάσεως τοῦ ἰδίου, τῶν ἐπι-

1. Βλ. π.χ. Ἄθ. Ἀγγελοπούλου, Αἱ ξένοι προπαγάνδαι εἰς τὴν ἐπαρχίαν Πολυανῆς κατὰ τὴν περίοδον 1870-1912, Θεσσαλονίκη 1973, σ. 21 κ.έ.

2. Αὐτόθι, σ. 26-27.

τοπίων κοινοτικῶν καὶ ἐκκλησιαστικῶν παραγόντων, ὡς καὶ τῶν ὁμόρων πρὸς αὐτοὺς δυνάμεων, ἐπανέφερε τὴν τάξιν. Τοιοιουτρόπως ἰδρύθησαν νέοι ναοί, σχολεῖα, ἢ ἐνοικιάσθησαν ἄλλα οἰκήματα, διωρίσθησαν διδάσκαλοι ἢ ἐτοποθετήθησαν ἱερεῖς, ἠγοράσθησαν βιβλία, ὠργανώθησαν σύλλογοι καὶ σωματεῖα πρὸς ἐξυπηρέτησιν τῶν σκοπῶν τῆς λατρευτικῆς καὶ πνευματικῆς ζωῆς τῶν χειμαζομένων ἐπαρχιῶν καὶ κοινοτήτων.

Τέταρτον: Πρὸς μόνιμον ἀντιμέτωπισιν τοῦ λατρευτικοῦ καὶ ἐκπαιδευτικοῦ ζητήματος, διότι ἐν τῷ μεταξύ ἐνετάθησαν αἱ ξένοι προπαγάνδαι κατὰ τὴν πρώτην δεκαετίαν τοῦ αἰῶνος μας, ἀπεφασίσθη ὑπὸ τοῦ Πατριαρχείου, κατ' Ἰούνιον τοῦ 1911, ἡ σύστασις τριῶν ἐπιτροπῶν ἐν Θεσσαλονίκῃ, Μοναστηρίῳ καὶ Ἀδριανουπόλει πρὸς εἰσπραξίν ἐράνων διὰ τὴν ἀνοικοδόμησιν νέων ναῶν καὶ σχολείων εἰς τὰς κοινότητας ἐκείνας, αἱ ὁποῖαι ἐστερήθησαν τούτων¹.

Πέμπτον: Ἐνισχύθη ὁ θεσμὸς τῶν ἀρχιερατικῶν ἐπιτρόπων εἰς τὰ ἐπαρχιακὰ κέντρα, τῶν περιοδεούντων ἱερέων, διδασκάλων καὶ ἄλλων πιστῶν τέκνων τῆς Ἐκκλησίας πρὸς πνευματικὴν καὶ ὕλικὴν ἐνίσχυσιν τῶν μικροτέρων κοινοτήτων, ἀσχέτως φυλῆς καὶ γλώσσης, ἀρκεῖ νὰ ἦσαν ὑπὸ τὴν δικαιοδοσίαν τοῦ Πατριαρχείου. Οὕτω, π.χ., πολλαὶ σερβικαὶ κοινότητες τῆς βορείου Μακεδονίας, ὑπὸ τὴν πνευματικὴν δικαιοδοσίαν τοῦ Πατριαρχείου τελοῦσαι, ἐνισχύθησαν μεγάλως ὑπὸ τοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ Κέντρου καὶ τῶν οἰκείων ἐκκλησιαστικῶν ἀρχῶν πρὸς πνευματικὴν καὶ σχολικὴν προκοπὴν τῶν εἰς τὴν ἰδίαν αὐτῶν γλώσσαν, παρὰ τὰς λυσσαλέας ἀντιδράσεις τῶν Ἐξαρχικῶν βουλγάρων².

Τρίτον γενικὸν μέτρον ἐσωτερικῆς πολιτικῆς τοῦ Πατριαρχείου ἦτο ἡ ρητὴ ἐντολή, κατὰ κόρον ἐπαναληφθεῖσα πρὸς τὰ ἐξηρητημένα αὐτοῦ ὄργανα, συμπαραστάσεως πρὸς τοὺς οἰουσδήποτε δεινοπαθοῦντας ἐκ τῶν ξένων προπαγανδῶν, ἐν περιπτώσει δὲ ἀδυναμίας νὰ ζητηται ἡ ἄμεσος συνδρομὴ τοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ Κέντρου³.

Τέταρτον γενικὸν μέτρον ἐσωτερικῆς πολιτικῆς τοῦ Πατριαρχείου, λίαν

1. Αὐτόθι, σ. 21, σημ. 5.

2. Βλ. σχετικῶς A t h. A n g e l o p o u l o s, The relations between the Ecumenical Patriarchate and the Church of Serbia during the period 1885-1912, «Balkan Studies» 13 (1972) 119-127.

3. Εἰς τοὺς φακέλους τοῦ Ἱστορικοῦ Ἀρχείου τῆς Μητροπόλεως Θεσσαλονίκης σώζονται ἀμπολλὰι ἀναφοραὶ καὶ ἄλλα ἐπίσημα καὶ ἀνεπίσημα ἔγγραφα, τὰ ὁποῖα ἀποδεικνύουν τὴν ἐξειδικιασμένην μέριμναν καὶ στοργὴν τῆς Μητρὸς Μεγάλης Ἐκκλησίας πρὸς τὰ θύματα τῶν ξένων προπαγανδῶν ἐν Μακεδονίᾳ, Θράκῃ καὶ Ἡπειρῷ. Βλ. εἰδικώτερον τοὺς μνημονευθέντας ἡδη φακέλους 58-311, ἐνθα ἡ «Ἀλληλογραφία Μητροπολίτου Θεσσαλονίκης μετὰ Ἐπισκόπων καὶ Μητροπολιτῶν». Πρβλ. Ἄ θ. Ἀ γ γ ε λ ο π ο ὄ λ ο υ, Τὸ Ἱστορικὸν Ἀρχεῖον τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως Θεσσαλονίκης, «Μακεδονικά» 15 (1975) 361-365.

συνετὸν καὶ σκόπιμον, ὑπῆρξεν ἡ ἐκχώρησις διοικητικῶν πρωτοβουλιῶν εἰδικῶς εἰς τὴν μητρόπολιν τῆς Θεσσαλονίκης πρὸς ἄμεσον ἀντιμετώπισιν τῆς καταστάσεως.

Ἡ μητρόπολις Θεσσαλονίκης, μὲ τὴν περὶ τὸν Παναγιώτατον μητροπολίτην Θεσσαλονίκης «Ἁγίαν καὶ Ἱερὰν Ἐπαρχιακὴν Σύνοδον» ὅπως καλεῖται αὕτη εἰς τὰ ἔγγραφα, ἐν ἰσχύει μέχρι τοῦ 1924, εἶχεν, ἐξ ἐπόψεως διοικητικῆς ἀποκεντρώσεως τοῦ Θρόνου, πατριαρχικὴν δομὴν, ἥτο ἐν τοῖς πράγμασιν ἡ ἄλλη πλευρὰ τοῦ Πατριαρχείου, αὐτὸ τοῦτο τὸ Πατριαρχεῖον ἐν Θεσσαλονίκῃ. Αὐτὴν τὴν ἐντύπωσιν ἀποκομίζει ὁ μελετητὴς τῶν πηγῶν.

Τὸ Πατριαρχεῖον εἶχε πάντοτε ὑπ' ὄψιν τὸ ἐπίκαιρον καὶ τὴν σπουδαιότητα τῆς μητροπόλεως ταύτης ὡς κέντρον μεγάλης ἐπιρροῆς ἐξασκοῦντος ἐπὶ τὰς λοιπὰς ἐπαρχίας τῆς Μακεδονίας. Διὰ τῆς Γενικῆς Διοικήσεως Θεσσαλονίκης, ἡ ὁποία εἶχεν εὐρείας καὶ εἰδικὰς δικαιοδοσίας ἀπὸ τὴν Ὑψηλὴν Πύλην διὰ τὰ εὐρωπαϊκὰ βιλαέτια Ἀδριανουπόλεως, Θεσσαλονίκης καὶ Μοναστηρίου, ἡ μητρόπολις Θεσσαλονίκης μὲ τὸ ἡξήμερον συνοδικὸν κῦρος τῆς ἐξεπροσώπει πλήρως καὶ ἀπολύτως τὸ Πατριαρχεῖον εἰς τὴν ἀντιμετώπισιν τῶν ἐκ τῶν ξένων προπαγανδῶν προβλημάτων τῶν ἐπαρχιῶν τοῦ θρόνου εἰς τὰ τρία αὐτὰ βιλαέτια.

Αὐτὰ ἦσαν ἐν γενικαῖς γραμμαῖς τὰ κυριώτερα μέτρα ἐσωτερικῆς ἀνασυγκροτήσεως τοῦ Πατριαρχείου πρὸς ἀντιμετώπισιν τῶν προπαγανδῶν τῶν ἑτεροδόξων εἰς τὰς ἐμπεριστάτους ἐπαρχίας τοῦ Θρόνου.

Καὶ τώρα ἐρχόμεθα εἰς τὰ μέτρα ἐξωτερικῆς πολιτικῆς τοῦ Πατριαρχείου. Ἐκ τῶν ὑπ' ὄψιν ἡμῶν πηγῶν διαφαίνεται ὅτι στόχοι τῆς ἐξωτερικῆς πολιτικῆς ἦσαν: ἡ Ὑψηλὴ Πύλη, ὡς ἀλλόθρησκος Κυβέρνησις, οἱ διπλωματικοὶ ἐκπρόσωποι τῶν Μ. Δυνάμεων καὶ τῶν ὁμόρων πρὸς τὰς ἐμπεριστάτους ἐπαρχίας βαλκανικῶν κρατῶν, καὶ ἡ διεθνῆς κοινὴ γνώμη.

Αἱ παρεμβάσεις καὶ παραστάσεις τοῦ Πατριαρχείου πρὸς τὴν Ὑψηλὴν Πύλην ἐγένοντο συνήθως δι' ὑπομνημάτων, τακτικῶν, ἐκκλήσεων, ἀναφορῶν καὶ διαμαρτυριῶν¹, εἰς κρίσιμους δὲ περιστάσεις δι' ἐπισκέψεων τοῦ Πατριάρχου πρὸς τὸν Ὑπουργὸν Δικαιοσύνης καὶ Ἐρησκευμάτων ἢ κατ' εὐθείαν πρὸς τὸν Μέγαν Βεζύρη καὶ ἀκόμη εἰς τὸν Σουλτάνου.

Σκοπὸς τῶν παρεμβάσεων τούτων ἦτο ἡ ἀκριβὴς ἐνημέρωσις τῆς Ὑψηλῆς Πύλης περὶ τῶν δεινῶν, τὰ ὁποῖα ὕφισταντο οἱ ὑπήκοοι τοῦ Πατριαρχείου ἐκ τῶν ἑτεροδόξων προπαγανδῶν, περὶ τῶν ὑποκινητῶν καὶ ὑπαιτίων αὐτῶν, ἐπὶ τῇ βάσει ἠλεγμένων στοιχείων, μὴ ἐπιδεχομένων ἀμφισβήτησιν, καὶ τέλος περὶ τῶν ληπτέων μέτρων πρὸς προστασίαν τῶν ὑπηκόων του, ποὺ ἦσαν καὶ ὑπήκοοι τοῦ Σουλτάνου.

1. Βλ. τοιαῦτα κείμενα εἰς Ἐπίσημα Ἐγγραφα..., ἔ.ἀ., σ. 3-6, 11-20, 101-104.

Ἡ Ὑψηλὴ Πύλη εἰς τὰς περισσοτέρας περιπτώσεις ἐπέιθετο, ἤρχετο εἰς συμβιβασμὸν καὶ ἀπεφάσιζε τὴν λήψιν συγκεκριμένων δραστηκῶν μέτρων, πλὴν ὅμως τὰ περιφερειακὰ ὄργανά της ἀπεδεικνύοντο ἀνίκανα νὰ ἐφαρμόσουν τὰς ἀποφάσεις, διὰ ποικίλους λόγους. Ἡ διοικητικὴ περιφερειακὴ ὀργάνωσις τοῦ Πατριαρχείου εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο ἦτο πολλακίς ἀνωτέρα εἰς ἀποτελεσματικότητα καὶ εὐκίνησιαν ἀπὸ ὅ,τι ἡ τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας.

Δεύτερος στόχος διπλωματικῆς δραστηριότητος τοῦ Πατριαρχείου ἦτο ἡ ἐνημέρωσις τῶν ἐκπροσώπων τῶν Μεγάλων Δυνάμεων διὰ συλλογικῶν διαμαρτυριῶν καὶ ὑπομνημάτων περὶ τοῦ αὐτοῦ ἀντικειμένου τῶν προπαγανδῶν¹. Σκοπὸς τῶν ἐνεργειῶν τούτων ἦτο κυρίως ἡ ἀνασκευὴ τῶν εἰς βᾶρος τοῦ Πατριαρχείου καὶ τῶν ὑπῆκόων του κατηγοριῶν τῶν ὀργάνων τῶν ξένων προπαγανδῶν.

Τρίτος τομεὺς διπλωματικῆς δραστηριότητος τοῦ Θρόνου ἦτο ἡ συνεργασία μετὰ τῶν διπλωματικῶν ἐκπροσώπων τῆς Ἑλλάδος, τῆς Σερβίας καὶ τῆς Βουλγαρίας, χωρῶν τῶν ὁποίων ὁμοεθνεῖς κατόκουν τὰς ἐμπεριστάτους ἐπαρχίας.

Ἰδιαιτέρας σημασίας εἶναι ἡ συνεργασία μετὰ τῶν διπλωματικῶν ἐκπροσώπων τῆς Ἑλλάδος, διότι αἱ προπαγάνδαι τῶν ἑτεροδόξων εἶχον κυρίως ἀνθελληνικὸν χαρακτήρα, καὶ τοῦτο πολὺ φυσικόν, διότι εἰς τὰς ἐμπεριστάτους ἐπαρχίας ὁ ἑλληνισμὸς ἦτο ἀνθηρότατος, κύριον ἐμπόδιον τῶν εἰσβολέων. Ἀλλὰ ἡ συνεργασία αὕτη δὲν ἐσήμαινε πάντοτε καὶ ὁμοφωνίαν. Εἰς πολλὰς περιπτώσεις ἡ πολιτικὴ τοῦ Πατριαρχείου ἤρχετο εἰς ἀντίθεσιν πρὸς τὴν πολιτικὴν τῆς Ἑλλάδος, ὅταν προεβάλλετο ἀκαίρως τὸ φαινόμενον τοῦ φυλετισμοῦ καὶ τοῦ στενοελλαδισμοῦ².

Ἐνδιαφέρουσα καὶ ἐποικοδομητικὴ ἦτο, ὡσαύτως, ἡ συνεργασία τοῦ Πατριαρχείου μετὰ τῶν ἐκπροσώπων τῆς Σερβικῆς Ἡγεμονίας καὶ Ἐκκλησίας³.

Ἀλλὰ προβληματικὴ ἦτο πάντοτε ἡ συνεργασία τοῦ Πατριαρχείου μετὰ τῶν διπλωματικῶν ἐκπροσώπων τῆς Ρωσίας καὶ τῆς Βουλγαρίας, διότι τὰ γεγονότα ἀπεδεικνύον ὅτι οὗτοι εἰργάζοντο καὶ ἐπεθύμουν τὴν μείωσιν τοῦ κύρους τοῦ Πατριαρχείου, εἰσηγούμενοι εἰς τὴν Ὑψηλὴν Πύλην, ἀναλόγως τῶν περιπτώσεων, τὴν ἀφαίρεσιν τῶν προνομίων τοῦ Οἰκουμενικοῦ Θρόνου, διὰ νὰ δυνηθοῦν εὐκολώτερον νὰ ἐπεκτείνουν τὰ προπαγανδιστικὰ δίκτυα

1. Βλ. τοιαῦτα κείμενα, αὐτόθι, σ. 14-18, 105-108.

2. Ν. Β λ ά χ ο υ, Τὸ Μακεδονικὸν Ζήτημα ὡς φάσις τοῦ Ἀνατολικοῦ Ζητήματος 1878-1908, Ἀθῆναι 1935, σ. 127-129.

3. Βλ. σχετικῶς Ἀ θ. Ἀ γ γ ε λ ο π ο ὐ λ ο υ, Τὸ ἐπισκοπικὸν ζήτημα τῆς ἐπαρχίας Δεβρῶν καὶ Βελισσοῦ, «Μακεδονικά» 10 (1970) 272-283. Τ ο ὕ α ὕ τ ο ὕ, The relations between the Ecumenical Patriarchate and the Church of Serbia... ἔ.ἀ.

των εἰς βάρος τῶν ἄλλων ἐθνικῶν ομάδων, ὑπηκόων τοῦ πνευματικοῦ κράτους τοῦ Πατριαρχείου. Εἰς τὰς περιπτώσεις ταύτας οἱ Πατριάρχαι εἰς ἔνδειξιν διαμαρτυρίας ὑπέβαλλον τὰς παραιτήσεις των καὶ ἐκήρυττον τὸ Πατριαρχεῖον καθ' ἅπασαν τὴν Ὀθωμανικὴν Αὐτοκρατορίαν ἐν διωγμῷ.

Τέλος, τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον ἐπεδίεδετο εἰς ἀγῶνα διαφωτίσεως τῆς διεθνoῦς κοινῆς γνώμης ἐπὶ τῶν πραγματικῶν συνθηκῶν εἰς τὰς ἐμπεριστάτους ἐπαρχίας του. Τοῦτο ἔπραττεν, ἀφ' ἐνός μὲν διὰ τὴν ἐξουδετερώσθη τὴν συκοφαντικὴν καὶ ὄλως ἄδικον εἰς βάρος του ἐκστρατεῖαν τῶν ἐχθρῶν του εἰς τὰς πρωτεύουσας κυρίως τῶν Μεγάλων Δυνάμεων καὶ τῶν βαλκανικῶν κρατῶν, ἀφ' ἑτέρου δὲ διὰ τὴν παράσχη τὴν πραγματικὴν εἰκόνα τῆς καταστάσεως πρὸς ἐξασφάλισιν ὑποστηρίξεως καὶ δημιουργίας εὐνοικοῦ ὑπὲρ Αὐτοῦ κλίματος, ὅσον ἠδύνατο, μὲ τὸ ἠθικόν, πνευματικόν καὶ κανονικόν κύρος, τὸ ὅποτον διέθετε διεθνῶς¹.

Πρὸς τὴν κατεύθυνσιν ταύτην, ἐκτὸς τῶν ἐπισήμων πατριαρχικῶν συνεντεύξεων, διακηρύξεων, ἀποστολῶν, μεγάλῃν ἐπιρροὴν ἐξήσκει ἡ ἐκδοσις εἰδικῶν Βίβλων, εἰς τὰς ὁποίας κατεχωροῦντο ἐπίσημα ἔγγραφα καὶ ἐδίδοντο λεπτομερεῖς κατάλογοι καὶ στατιστικοὶ πίνακες. Μία τοιαύτη ἀντιπροσωπευτικὴ βίβλος εἶναι ἡ κατὰ τὸ 1906 ἐκδοθεῖσα ὑπὸ τοῦ πατριαρχικοῦ τυπογραφείου ἐν Κωνσταντινουπόλει ὑπὸ τὸν τίτλον «Ἐπίσημα Ἐγγραφα περὶ τῆς ἐν Μακεδονίᾳ ὀδυνηρᾶς καταστάσεως».

Ἡ Βίβλος αὕτη διαιρεῖται εἰς τρία μέρη. Εἰς τὸ πρῶτον (σελ. 3-92) δημοσιεύονται ἔγγραφα περὶ τοῦ βουλγαρικοῦ ζητήματος εἰς Μακεδονίαν, πατριαρχικὰ τακρίρια πρὸς τὴν Α.Υ. τὸν Μ. Βεζύρην καὶ τὸ Αὐτοκρατορικὸν Ὑπουργεῖον τῆς Δικαιοσύνης καὶ τῶν Ἱεροσχευμάτων, Ὑπομνήματα τῶν Μητροπολιτῶν πρὸς τὸ Αὐτοκρατορικὸν Ὑπουργεῖον Δικαιοσύνης καὶ τῶν

1. Βλ. σχετικῶς τὸν Πρόλογον εἰς τὰ «Ἐπίσημα Ἐγγραφα περὶ τῆς ἐν Μακεδονίᾳ ὀδυνηρᾶς καταστάσεως», ὁ ὁποῖος ἔχει ὡς ἐξῆς: «Ἐπειδὴ πολλὰ ἐλέχθησαν καὶ ἐγράφησαν ἐν τῷ διεθνεῖ τύπῳ περὶ τῶν νῦν ἐν τῇ πολυπαθεῖ χώρᾳ τῆς Μακεδονίας ἐξελισσομένων γεγονότων καὶ περὶ τῶν πρώτων αἰτίων τῆς τοιαύτης καταστάσεως, πολλαχῶς δὲ ἡ τῶν πραγμάτων ἀλήθεια διαστρεβλωθεῖσα κατεπνίγη ἐν τῇ δίνῃ τῶν παθῶν καὶ συμπαθειῶν, οὐ μὴν δ' ἄλλα καὶ μομφαὶ καὶ ὕβρεις κατὰ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, ὡς πνευματικῆς ἀρχῆς τῶν ἐν τῇ Ὀθωμανικῇ Αὐτοκρατορίᾳ Ὀρθοδόξων, βαρεῖαι ἀδίκως ὄλως ἐξηγέθησαν ὑπὸ τῶν ἐνδιαφερομένων, διὰ ταῦτα πρὸς διαφώτισιν περὶ τῆς στάσεως καὶ τῶν ἐνεργειῶν τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου ἐν τῷ μακεδονικῷ ζητήματι, ἐκδίδεται ἡ βίβλος αὕτη, ἐν ἣ ἐκ τῶν ἐπισήμων ἐγγράφων βλέπει ὁ βουλόμενος, οἷα μὲν καὶ ὅσα ὑπέστησαν δεῖνὰ οἱ ὑπὸ τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον διατελοῦντες ὀρθόδοξοι χριστιανοί, οἷαν δὲ νομοταγῆ καὶ φιλειρηνικῇ στάσει ἐτήρησε τοῦτο καθ' ἅπαν τὸ χρονικὸν τοῦτο διάστημα, τὴν τῶν πραγμάτων διευθέτησιν καὶ εἰρήνευσιν ἀπεκδεχόμενον, πρώτιστα μὲν παρὰ τοῦ εἰρηνάρχου Θεοῦ, εἶτα δὲ καὶ ἐκ τῶν κεδνῶν βουλευμάτων καὶ τῶν καταλλήλων ἐνεργειῶν τοῦ ἀνωτάτου τῆς χώρας Ἀρχοντος καὶ τῶν φίλων καὶ συμμάχων Αὐτοῦ Μ. Δυνάμεων».

Θρησκευμάτων, τοὺς ἐν Κωνσταντινουπόλει Πρεσβευτὰς τῶν Μεγάλων Δυνάμεων, τὸν Γενικὸν Ἐπόπτην τῶν Εὐρωπαϊκῶν Νομῶν, τοὺς Παρέδρους Αὐστρίας καὶ Ρωσίας καὶ πρὸς τοὺς Νομάρχας τῶν νομῶν Θεσσαλονίκης, Μοναστηρίου καὶ Ἀδριανουπόλεως, Ἀναφορὰς πρὸς τὴν Α.Α.Μ. τὸν Σουλτάνον, Ἀντίγραφα Ἐγκυκλίων πρὸς τοὺς ἀρχιερεῖς τῶν ἐμπεριστάτων ἐπαρχιῶν καὶ τέλος Ἐκθέσεις Μητροπολιτῶν περὶ τῆς ὀδυνηρᾶς καταστάσεως εἰς Μακεδονίαν.

Εἰς τὸ δεύτερον μέρος τῆς ἐν λόγῳ Βίβλου δημοσιεῦονται (σελ. 95-118) ἐπίσημα ἔγγραφα περὶ τοῦ βλαχικοῦ ζητήματος ἐν Μακεδονίᾳ καὶ Ἠπειρῷ. Μετὰ τὴν «Προκήρυξιν τοῦ Βλαχικοῦ Κομιτάτου κατὰ τὸ ἔτος 1862 πρὸς τοὺς Ρουμάνους τῆς Ἠπειροῦ, Μακεδονίας, Θεσσαλίας καὶ Ἀλβανίας, καταχωροῦνται Ὑπουργικὸς Τεσκερές, Πατριαρχικὸν Τακρίριον, «Ὑπόμνημα διαβιβασθὲν τοῖς πρεσβευταῖς Αὐστρίας, Ρωσίας, Ἀγγλίας, Γερμανίας, Γαλλίας καὶ Ἰταλίας περὶ τῶν ἐν Μακεδονίᾳ ἀξιώσεων τῆς Ρουμανικῆς Κυβερνήσεως», Ἀναφοραὶ «Βλαχοφῶνων διαμαρτυρομένων κατὰ τῶν ἐνεργειῶν τῆς Ρουμανικῆς προπαγάνδας καὶ διὰ τὴν βία ἀπογραφὴν αὐτῶν ὡς Βλάχων», σχετικὰ τηλεγραφήματα καὶ Ἐκθέσεις Μητροπολιτῶν, διαφωτιστικαὶ τῆς ὀδυνηρᾶς καταστάσεως τῶν ποιμνίων τῶν ἔνεκα τῆς ρουμανικῆς προπαγάνδας.

Τὸ τρίτον μέρος τῆς ἀξιολόγου ταύτης Βίβλου (α'-μγ') ἀποτελεῖ «Κατάλογον τῶν ὑπὸ τοῦ Βουλγαρικοῦ Κομιτάτου δολοφονηθέντων ἐν Μακεδονίᾳ Ὀρθοδόξων» καὶ δὴ εἰς τὰς ἐπαρχίας, Πελαγονείας, Καστορίας, Πρεσπῶν, Μογλενῶν, Κορυτσᾶς, Θεσσαλονίκης, Σερρῶν, Δράμας, Μελενίκου, Στρωμνίτης, Νευροκοπίου, Βοδενῶν, Ἀδριανουπόλεως, Λιτίτσης, Βιζύης καὶ Σαζουαγαθουπόλεως. Δίδονται συγκεκριμένα στοιχεῖα τῶν δολοφονηθέντων, ἥτοι ὀνοματεπώνυμον, πατρὶς ἢ διαμονή, ἐπάγγελμα ἢ κοινωνικὴ τάξις, τόπος φόνου, μῆν, ἔτος, εἶδος φόνου ἢ ὄνομα ληστανταρτικῆς συμμορίας.

Τέλος, τὴν ὄλην Βίβλον κατακλείει «Στατιστικὴ ἑλληνοβλάχων, ρουμανιζόντων ἑλληνοβλάχων, τῶν σχολῶν τῶν τελευταίων τούτων, τῶν διδασκάλων καὶ τῶν ἐν ταῖς σχολαῖς ταύταις φοιτῶντων μαθητῶν καὶ μαθητριῶν» (κδ'-μθ') καὶ δὴ εἰς τὰς ἐπαρχίας Πελαγονείας, Καστορίας, Πρεσπῶν καὶ Ἀχριδῶν, Μογλενῶν, Γρεβενῶν, Θεσσαλονίκης, Κίτρους, Μελενίκου, Βεροίας, Νευροκοπίου, Ἰωαννίνων, Μετσόβου, Βελεγράδων, Δυρραχίου, Βελᾶς καὶ Κονίτης, Σερρῶν, Ἐλασπῶνος καὶ Κορυτσᾶς.

Τὸ περιεχόμενον τῆς ἀνωτέρω Βίβλου, μεταξὺ τῶν ἄλλων, ἔσχε μοναδικὴν ἐπίδρασιν εἰς τὴν διαμόρφωσιν τῆς διεθνοῦς κοινῆς γνώμης ἐπὶ τῶν πραγματικῶν ἐξελιξέων εἰς τὸν Μακεδονικὸν Ἀγῶνα κατὰ τὴν περίοδον τῆς ὀξυτέρας αὐτοῦ φάσεως, ὀλίγα μόνον ἔτη πρὸ τῆς ἀπελευθερώσεως τῆς Μακεδονίας ἐκ τοῦ Ὄθωμανικοῦ ζυγοῦ καὶ τῆς ἐνσωματώσεώς της εἰς τὸν ἑλληνικὸν κορμόν.

Κατακλείων τὴν συνοπτικὴν ἔρευναν ταύτην, θὰ προσπαθῆσω νὰ ἐξαγάγω τὰ σχετικὰ συμπεράσματα.

1. Ἡ ἀντιμετώπισις τῶν προπαγανδῶν τῶν Ἑτεροδόξων ὑπὸ τοῦ Οἴκου-μενικοῦ Πατριαρχείου κατὰ τὰ τέλη τοῦ 19ου καὶ ἀρχὰς τοῦ 20οῦ αἰῶνος, ὡς εἶδομεν, δὲν ἐγένετο παθητικῶς ἢ ἔστω πλημμελῶς. Τὸ Πατριαρχεῖον ἐκήρυξε συναγεμῶν ὄλων τῶν δυνάμεών του, νομοκανονικῶν, διοικητικῶν, οἰκονομικῶν καὶ πνευματικῶν, πρὸς ἀντιμετώπισιν τῆς καταστάσεως.

2. Τὰ κριτήρια ἀντιμετωπίσεως τῆς καταστάσεως ἦσαν πρῶτον κανονικά, δηλαδὴ ἡ πρόταξις εἰς τοὺς οἰουσδήποτε εἰσβολεῖς, ἢ ἀδίκους φίλους ἢ συμβαλλομένους μετ' Αὐτοῦ οὐχὶ κοσμικῆς ἐξουσίας ἀλλὰ τοῦ αἰωνίου κύρους καὶ τῆς ἰσχύος τῶν ἱερῶν κανόνων, τοὺς ὁποίους δὲν ἠδύναντο νὰ ἀρνηθοῦν οἱ ὑπήκοοί του καὶ οἱ ὑποστηρικταὶ των εἰς τὰ ἄλλα ὀρθόδοξα καὶ χριστιανικὰ κράτη, καὶ δευτέρον διοικητικὰ καὶ ποιμαντικὰ-πνευματικὰ, δηλαδὴ ἡ στοργή, ἡ ἀγάπη καὶ ἡ πνευματικὴ ἐκκλησιαστικὴ διακονία, ἐμπράκτως ἐκδηλουμένη πρὸς ἅπαντας τοὺς ὑπηκόους τοῦ πνευματικοῦ του κράτους, ἀσχέτως φυλῆς καὶ γλώσσης. Μὲ τὰ κριτήρια ταῦτα ἀντιμετώπισεν ἀποφασιστικῶς τοὺς ἑτεροδόξους εἰσβολεῖς καὶ ὑπέφερε τὰς παρεμβάσεις τῶν Ἰσχυρῶν τῆς ἐποχῆς ἐκείνης. Εἰς τὰ ἀνωτέρω, δέον ὅπως προστεθῆ ἡ ἰδιάζουσα πατριαρχικὴ διπλωματία καὶ ἰκανότης πειστικῆς διαφωτίσεως, ἄνευ τῶν ὁποίων θὰ ἦτο ἴσως ἀδύνατος ἡ ἀξιοθαύμαστος ἀντιμετώπισις τῆς ὀδυνηρᾶς καταστάσεως εἰς τὰς ἐμπεριστάτους ἐπαρχίας τοῦ Θρόνου κατὰ τὴν ὑπ' ὄψιν χρονικὴν περίοδον διὰ τῶν δύο προαναφερθέντων μέσων, τὰ ὁποῖα συνιστοῦν ἀνέκαθεν καὶ μέχρι σήμερον τὰς βάσεις τῆς πνευματικῆς ἀνὰ τὴν ὑφήλιον αὐτοκρατορίας του.

3. Αἱ περὶ τοῦ ἀντιθέτου ἀπόψεις, ὅτι δηλαδὴ τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον ἠκολούθει οὐχὶ ἰδίαν πολιτικὴν πνευματικῆς καὶ ἐκκλησιαστικῆς ἰσορροπίας ἀλλὰ πολιτικὴν τῶν διακρίσεων, δὲν εὐσταθοῦν. Ἡ Βουλγαρία, ἡ Ρουμανία, ἡ Σερβία καὶ ἡ ἄλβανικὴ ἐθνότης ἦσαν, περισσότερον ἢ πρώτη καὶ εὐκαιρικῶς αἱ ἄλλαι, σύμφωνοι εἰς τὴν ἀντίληψιν ὅτι τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον εἰργάζετο διὰ τὴν ἐξυπηρέτησιν τῆς ἑλληνικῆς ἐθνικῆς ἰδέας εἰς τὰς εὐρωπαϊκὰς ἐπαρχίας τοῦ Θρόνου, ἀλλὰ καὶ αἱ ἑλληνικαὶ κυβερνήσεις παρεπονοῦντο διὰ τὸ ἀντίθετον, διότι ἡ ἀρχὴ τοῦ Πατριαρχείου ἦτο ὅτι ἡ Ἐκκλησία δὲν πρέπει νὰ φυλετίζῃ ἀλλὰ νὰ παρέχῃ εὐκολίας εἰς τοὺς ἀλλοφύλους ὀρθοδόξους ἰσοτίμως, ὅπερ καὶ ἐπραττε, ποτὲ ὅμως εἰς βάρος ἄλλης ἐθνικῆς ὁμάδος. Πλέον συγκεκριμένως, αἱ ἀντιθέσεις μεταξὺ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Θρόνου καὶ τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως καὶ τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ὑπῆρξαν εἰς θεμελιώδη ζητήματα, νομοκανονικῆς ἰδίως ὕψους, ὀξύτατοι. Ὁ ἀπόλυτος σεβασμὸς καὶ ἡ πιστὴ ἐφαρμογὴ τῶν συμπεφωνημένων ἐπὶ νομοκανονικῶν θεμάτων καὶ παναρχαίων πατριαρχικῶν θεσμῶν ἀποτελοῦν ἀνυποχώρητον πατριαρχικὴν πολιτικὴν ἀρχῶν, τὰς ὁποίας ἀπολύτως

ἀπεδέχθη προσφάτως ἡ Ἑλληνικὴ Πολιτεία καὶ ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος διὰ τῆς συνταγματικῆς κατοχυρώσεως τὸ πρῶτον τῶν εἰς αὐτὰς ἀναφερομένων Συνοδικῶν Τόμου τοῦ 1850 καὶ τῆς Πατριαρχικῆς Πράξεως τοῦ 1928, μετὰ ἀπὸ μίαν ὀξείαν κρίσιν σχέσεων μεταξὺ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου καὶ Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ἐπὶ ἀρχιεπισκοπείας Ἱερωνύμου (1967-1973). Ὡς ἐκ τούτου, ἡ Μ. Ἐκκλησία τῆς Κωνσταντινουπόλεως προσεπάθει, κατὰ τὴν ὑπ' ὄψιν περίοδον ἀλλὰ καὶ πάντοτε προσπαθεῖ νὰ ἐφαρμόζη ἰδίαν πολιτικὴν, ἢ ὅποια συνεπῶς ἀποβλέπει εἰς τὴν ἀπαρέγκλητον ἐξυπηρέτησιν τῆς οἰκουμενικῆς ἐν τῇ Ὁρθοδοξίᾳ ἀποστολῆς Τῆς ἐν συνδυασμῶ πρὸς τὰ ἰδιαίτερα πνευματικὰ καὶ ἔθνικα συμφέροντα τῶν πνευματικῶν ὑπηκόων Τῆς.

R É S U M É

Athan. Angelopoulos, Le Patriarcat oecuménique et ses relations avec les diocèses de la Grèce du Nord pendant le Combat Macédonien.

Le Patriarcat oecuménique contribua énormément à maintenir l'ordre ecclésiastique et l'intégrité nationale des ouailles des métropoles et évêchés dans la partie européenne de l'empire ottoman pendant la période critique de l'introduction de la propagande étrangère durant le combat macédonien. Cette contribution constitue une des meilleures pages encore inexploitées de l'histoire du Patriarcat oecuménique.

Le chercheur put dégager de la correspondance, dont l'ensemble demeure encore inédit, entre le Patriarcat oecuménique et la métropole de Thessalonique, ainsi que des quelques passages qui avaient déjà fait l'objet d'une étude à part, la politique soutenue par ce centre ecclésiastique dans les affaires étrangères et intérieures.

La politique du Patriarcat oecuménique concernant les affaires étrangères visait en premier lieu les interventions diplomatiques et les préstanges envers la Sublime Porte, et en second lieu les protestations collectives, encouragées par le Patriarcat, envers les Grandes Puissances de l'époque. Elle visait également la collaboration du Patriarcat avec les délégués diplomatiques des pays, intéressés par le sort de leurs compatriotes et était chargée de l'information officielle de l'opinion publique universelle.

La politique intérieure du Patriarcat visait en premier lieu l'accord des gouvernements ecclésiastiques dans les départements «ἐμπεριστάτων» du trône patriarcal, en particulier ceux de Macédoine et de Thrace; elle se préoccupait en deuxième lieu d'assurer un fonctionnement régulier aux établissements ecclésiastiques et scolaires dans les communes orthodoxes; cette politique soutenue par le Patriarcat s'occupait également des pauvres et infortunés des départements en question; elle favorisait d'ailleurs les initiatives d'ordre administratif qui serviraient à affronter les problèmes posés surtout dans la métropole de Thessalonique.

Le chercheur, après une analyse minutieuse des mesures prises par le Patriarcat oecuménique en faveur du peuple orthodoxe indépendamment de sa nationalité et sa langue, arriva aux conclusions suivantes: Le patriarcat avait fait à tous les moyens à savoir, canoniques, administratifs, pastoraux, dont il disposait et avait administré avec une diplomatie et un esprit lucide tous les problèmes. Ces critères ont toujours été la base du règne intellectuel du Patriarcat oecuménique de Constantinople dans le monde entier.